

Folcloristul și scriitorul OLEKSA BEVKA, exponent al slavilor din Maramureș

*Prof. Dr. Ion Petrovai
comuna Petrova - Maramureș*

Folcloristul maramureșean de expresie ucraineană Oleksa Bevka¹ s-a născut în localitatea Poienile de Sub Munte din județul Maramureș la 29 iulie 1937 într-o familie numeroasă având șase frați și trei surori.

Tatăl său, Ivan, era un mic slujbaș iar mama, Măria, casnică. Din pricina muncii tatălui Oleksa a făcut școala primară în localitatea de baștină și în orașul Sighetu Marmatei, localitate reședință de județ între cele două războaie mondiale.

Studiile liceale le face la Școala Medie „Ivan Franco” din Sighet iar cele de specialitate, pentru a deveni învățător, la Institutul Pedagogic din Baia Mare, după absolvirea căruia devine dascăl titular în Poienile de Sub Munte unde trăiește ca pensionar după ce, într-o carieră rodnică de apostol în satul natal, a urcat toate treptele didactice, gradul definitiv, gradul II și gradul I.

În paralel cu activitatea didactică desfășoară o foarte bogată activitate în plan social² și activează din plin pe tărâm spiritual fiind nu numai un luminător cu har al plaiului natal, ci și un harnic cercetător al comunității din mijlocul căreia s-a ridicat și autorul unor proze destinate școlărilor care îl situează printre ctitorii literaturii pentru copii de expresie ucraineană din România.

Activitatea cărturărească o începe în anii de liceu corespondând la ziarul ucrainean „Novyi Vik” paginile căruia va publica materialele despre viața conaționalilor săi din Țara Maramureșului.

De-a lungul anilor a mai colaborat și la alte publicații ucrainene precum „Orizonturi” și „Curierul ucrainean” dar și la tipărituri românești din Maramureșul Istoric cum ar fi „Cronica de Poieni” și „Astra Vișeuului”. În paginile menționatei publicații Oleksa Bevka a apărut cu folclor ucrainean din Țara Maramureșului, reportaje despre fapte și oameni din localitățile cu populație ucraineană din nordul României, povești și povestiri pentru copii și tineri. După anul 1989 a devenit colaboratorul unor publicații în limba ucraineană de peste hotare Hutzuliya din Cicago (SUA) și Kohziame

¹ *Laura Temian, Otilia Marinescu, Ana-Maria Brczovszchi, Autori maramureșeni, Dicționar bibliografic, Editura Umbria, Baia Marc, 2000, p. 43.*

² *Ținu Coroian, Un fiu al satului (Poienile de Sub Munte) - Oleksa Bevka, Opinia (Baia Mare), nr. 203, 12 august 1998, p. 3*

în Kosiv (Ucraina). Începând cu 1990 este membru al Uniunii Scriitorilor din România dar ceea ce îl definește pe dascălul și cărturarul din Poienile de Sub Munte este preocuparea statornică pentru folclorul ucrainean din Maramureș. L-am putea include printre folcloriști, mai exact, printre culegătorii de folclor, cum se și autodefinește în interviul acordat lui M. Mihailiuc, în 1979¹, căci, afară de culegerile publicate (prima etapă a cercetării folclorice), despre care v-a fi vorba în continuare, studii de folcloristică nu a scris.

Anul 1979 îi aduce lui Oleksa Bevka debutul editorial, o primă culegere de folclor ucrainean din Poienile de Sub Munte intitulată *Pe plai înalt*² însumând 320 de pagini, apărută la Editura Kriterion din București, care are caracter de unicat fiindcă cuprinde folclor dintr-un singur sat, prin creațiile populare reușindu-se să se salveze o bună parte din chipul satului ancestral cu datini și obiceiuri ce au ținut și țin treaz sufletul omului din popor care cade tot mai mult victimă loviturilor intense și permanente ale modernității de toate felurile, atât de ispititoare prin confortul și bunăstarea ce o oferă celor care o practică. Urmând exemplul acțiunile întreprinse de Ioan Rebușapcă prin editarea unor culegeri de folclor cuprinzând materiale din toate zonele cu populație ucraineană din România, învățătorii satelor (Milorslava Sandro în Bucovina, Virgil Rițco în Dobrogea, Ivan Smuleac în Banat, Oleksa Bevka în Maramureș) dau la iveală culegeri de folclor local. În acest context, prima culegere a lui Bevka a constituit o noutate editorială căci a venit cu o "sondare de adâncime", locală, îmbogățind astfel "paleta" folclorului ucrainean din mai mulți puncte de vedere: a reconfirmat mai întâi, marea viabilitate la momentul culegerii acelei mai noi specii de cântec lirico-epic, numit în folcloristica ucraineană cântec-cronică (în cea românească reportaj versificat), cu multe subiecte chiar de proveniență locală, din Poienile de Sub Munte, alcătuite, evident, după o formulă poetică, în genere, cunoscută în Carpați. Acest gen de cântece, în care personajele sunt oamenii locului, neuitați încă în memoria orală locală reprezintă o primă treaptă (sau fază) a "nașterii" cântecului pe baza urmelor proaspete ale întâmplărilor (cf. și cântecele despre arderea bisericii din Costești de Paști, despre moartea unor tractoriști în etapa începuturilor mecanizării agriculturii sau despre hoțul de lemne din Oltenia, țiganul Codin, imortalizat apoi, de Ion Dolănescu). Lor, în zona carpatică, le urmează o multitudine de balade nuvelistice, care,

¹ *Olcxa Bevca*, Deocamdată sunt doar un culegător de folclor, interviu acordat lui N. Mihailiuc, "Suplimentul literar "al bilunarului " Novyi Vik", anul XXXI, 1979, nr. 20 /16 octombrie

² *Iuri Pavliș*, *Pe plai înalt*, Culegere de cântece populare din comunele Poienile de Sub Munte și Repedea, București, Kriterion, 1979, Pentru Socialism, XXX, nr. 7352, 16 ianuarie 1979, p. 3

cu siguranță, s-au "născut" pe urmare proaspete, cândva, ale întâmplărilor dramatice "omoruri crude, otrăviri, accidente tragice în timpul lucrului la pădure ș. a.), cu timpul însă prototipurile reale s-au uitat, formulele poetice s-au apropiat de "modelele" baladești, realizându-se prin urmare, "saltul" în plan artistic.

Textele din culegerea lui Bevka sunt variante locale ale subiectelor, în genere, cunoscute și publicate de culegătorii anteriori. De asemenea și balada despre celebrul haiduc ucrainean carpatic, Olexa Doboș (Dovboș ori Doboșciuc), este o variantă, cumva mai puțin reușită. Interesante localizări prezintă o altă grupă tematică a cântecelor-cronică, despre primul și cel de al doilea război mondial ("În orașul Sighetu" ș. a.). O bogată completare aduce culegerea lui Bevka a repertoriului de nuntă, publicat până la acea dată în România, sub aspectul ritual, tematic și, mai ales, lingvistic conținând o serie de coduri, expresii, structuri siwlomactice inedite. Culegerea este nelipsită și de anumite neajunsuri cum ar fi cele legate de o anume "abdicare" de la criteriile selectării, tematice, structurale și artistice, în sensul că nu poate fi publicat absolut tot ceea ce se culege, indiferent de starea în care se află. Cronicile pertinente și sincere semnate de Ioan Rebușapcă și Iuri Pavliș l-au încurajat pe harnicul culegător de folclor ucrainean și în anul 1981 a scos a doua culegere care se intitulează "Cervana ruja" ("Ruja roșie") cuprinde creații folclorice din toate satele Țării Maramureșului în care trăiesc de veacuri ucrainenii. Culegerea însumează 268 de pagini apărând la aceeași editură bucureșteană și reușește să-l convingă pe cititor că spațiul din care a adunat creațiile populare publicate, este unul al luminii și purității sufletești elemente rare în vremea noastră. Această culegere cuprinde un număr de alte 23 de subiecte de baladă (o nouă variantă despre haiducul Doboș) ori de cântece baladești, cele mai multe sunt cântece de dragoste, un număr apreciabil de cântece despre viața de familie, câteva cântece sociale, de nuntă, o grupă de cântece de cătanie și de război, satirice și umoristice. Ca și prima, cea de a doua culegere este însoțită de un minimal aparat științific, informații privind data, locul, vârsta persoanei de la care s-a cules, un glosar dialectal, din care, totuși, lipsesc destule cuvinte necunoscute pentru cititorul cântecelor alcătuite în graiurile cu totul deosebite cum sunt cele din așezările din Maramureș.

De atenția folcloristului Oleksa Bevka s-au bucurat atât proverbele cât și zicătorile ucrainene din spațiul maramureșean. În 206 pagini cu sprijinul statornic al prietenilor de la Editura Kriterion în 1984 folcloristul adună 3200 de proverbe și zicători. La amintita editură bucureșteană se află în pregătire al doilea volum de proverbe și zicători în limba ucraineană purtând același titlu ca și primul "Nici un adevăr fără o zicală". Paremiile din această culegere sunt date în

ordinea alfabetică a grupelor tematice (conform alfabetului ucrainean), care grupe, prin expresii condensate și nu lară virtuții lingvistice, uneori, cu totul deosebite oglindesc viața, munca caracterul omului cu toate cele bune și rele ale sale, meditații de natură filosofică (populară), un adevărat "îndreptar" comportamental socio-familiar și multe altele. Apartenența oamenilor locurilor maramureșene se întrevede și aici: Îmi stai în ochi ca sarea din Coștiui, Dau de știre-n dobă la Sighet să vină; La Hust au anunțat, la Sighet au aflat; li e frică de brădet ca lui Ferko de Sighet (superb ecou al ancestralului neumblat prin lume!), Sfârșitul lumii nu e la Crăciunești; Toți din Luncă (la Tisa -I. P.) Îs pe ducă; In jurul lor e apa, la mijloc necazul; li cu două fețe, precum banii lui Koszut; Vasile-i pe cuptor și pâinea-la Bocicoi s. a. Valoarea științifică a paremiilor ca izvor pentru diversele studii este mare, căci acestea, realizate conform modelelor poetice îndătinat, exprimă adevăruri general-umane printr-o particularizare lingvistică dialectală și mentalități vechi și contemporane. Culegerea este însoțită de un bogat glosar de expresii dialectale.

După lungi insistențe, Oleksa Bevka, în sfârșit, ajunge să se bucure de apariția, în 2002, la Editura Kriterion, a celei de a treia culegeri de cântece tradiționale ucrainene din Maramureș, Înfloresc cireșii-n alb (193 de pagini în format de 24 cm.) îngrijită de două nume bine cunoscute: Myhailo Mihailiuc și Mykola Korsiuic.

Noua culegere, alte cântece inedite sau variante ale celor publicate anterior sunt clasificate după schema cunoscută deja: balade, cântece de dragoste, cântece despre viața de familie, cântece de nuntă, sociale, soldățești și de război, umoristico-satirice.

În grupa baladelor, afară de variantele unor subiecte "clasice" ale speciei date cum ar fi "soacra rea", "fata pasăre", "îndrăgostiți uniți prin moarte", "flăcăul otrăvit de una dintre iubite" s. a., care ar putea să ofere, cum dorea să demonstreze regretatul Adrian Fochi, aspecte inedite ale trecerii de la spațiul românesc al baladei la cel din Carpații Nordici (ucrainean, maghiar, slovac ori polonez)¹, pentru cercetătorul avizat al baladei, această ultimă culegere a lui Bevka îi oferă o surpriză plăcută, și anume trei variante ale baladelor despre haiducul român din Maramureș, Pintca Viteazul, figura legendară a intrat de mult în folclorul ucrainean carpatic, în tradițiile orale, legende și cântece eroul nostru fiind receptat ca unul autohton, ba, mai mult, un prim cercetător avizat al haiduciei din Carpați, și anume etnologul galițian doctor Iulian Televici, îl chiar trecea într-o ierarhie diacronică

¹ Cf. Considerațiile lui Ioan Rebușapcă din recenzie publicată în "Suplimentul literar" al bilunarului "Novyi Vik", anul XXXI, 1979, nr. 18 (662), 16 septembrie.

a celor mai reprezentativi haiduci ucraineni¹. Prima dintre variantele practica de Bevka, "Şade Pinteia în temniţă", aparţine grupului celui mai statornic, ele toate fiind realizate, în repertoriul ucrainean, după modelul poetic al " probei iubirii" (la rugămintea eroului de -a fi răscumpărat din temniţă, părinţii, apoi sora şi fratele. , pe rând, îi refuză ajutorul şi doar iubita îl răscumpără), iar în repertoriul românesc după acest model este realizată balada "Milea". Foarte interesant² este că, plecând de la o serie de constructe ale variantelor românaşi despre Pinteia şederea eroului în temniţă (= lexem prezent în toate variantele ucrainene) scrierea dorinţei pe tăbliţă (= idem , refuzul ori satisfacerea solicitării), creatorii ucraineni au "recompus" modelul românesc, însă ceva mai sumar . O primă variantă a baladei cu acest subiect a fost culeasă prin 1950 în Transcarpatia de folcloristul ucrainean V. Lintur. Într-o formă mai sumară decât cea publicată de Lintur, a cules în 1963 Ioan Rebuşapcă de la ucrainenii din Banat ce au "coborât" spre sfârşitul secolului al XIX-lea din Transcarpatia³. Dacă balada "Şade Pinteia în temniţă", culeasă în 1974 la Rona de Sus de la Ana Copoşciuc, pe atunci ele 75 de ani, reprezintă o piesă autentică, atunci nu ne rămâne decât să ne bucurăm de norocul dat peste Bevka, deoarece varianta sa este cea mai elaborată din punct de vedere poetic, lingvistic - într-un tot în graiul specific Ronei de Sus - varianta mai conţinând şi alte constructe decât cele cunoscute, în plus, aceasta, în partea dinspre final, prezintă lucrări poetice ale unor motive din legendele despre Pinteia, ba şi localizări (Tisa, Mara, Sighet, Hust), toate acestea venind să " împrăpăteze" şi să nuanţeze mai vechile ipoteze interpretative. Celelalte două variante, culese în 1962 (cum precizează culegătorul) , în Poienile de Sub Munte de la Ioan Bevka de 54 ani şi, respectiv, de la Ion Cuşnir, de aceeaşi vârstă, pe atunci, cu precedentul informator, ar merita o investigaţie mai specială, deoarece, mai întâi, ele aparţin nu strict baladei, ci cântecului baladesc, pe de altă parte, "aduc" mai mult a cântece ucrainene.

Realizată într-o limbă extrem de expresivă în ceea ce priveşte multitudinea de conotaţie (coloristice, sonore, apreciative, depreciative - de la note de umor "nevinovat" până la treptele cele mai "pipărate" ale ironiei etc.), păstrate în formule prozodice impecabile (nu credem să fie "rodul" celor doi redactori, cel mult,

¹ Cf. Ioan Rebuşapcă, Intertextualitatea cântecului "Sade Pinteia în temniţa", în "Orizonturi", Bucureşti, Editura Kriterion, 1985, p. 180-199

² Cf. Ioan Rebuşapcă, Consideraţii asupra structurilor stilistice în poezia obiceiurilor la români şi ucraineni. "Proba iubirii", în volumul : Corneliu Barborică, Voii Slava Stoianovici (coordonatori), "Relaţii literare româno-slave", Tipografia Universităţii Bucureşti, 1976, p. 363-385

³ Ioan Rebuşapcă, *Ecourile veacurilor. Balade, cântece istorice, reportaje versificate*, Bucureşti, Editura Kriterion, 1974

aceștia puteau decide selecția testelor), "mustind" a mentalității/arhaice și atestând "funcționarea" perfectă a codurilor în poezia de ritual, aceste cântece mai că ar părea ceva mai "proaspete" prin arhaismul lor decât cele publicate de Bevka în primele două culegeri.

Fecior de oameni simplii; crescut în spiritul dragostei față de muncă, Oleksa Bevka s-a dăruit plenar la ceea ce s-a priceput, risipindu-și enorma energie pentru demersuri ale căror rezultate confracții încă nu le cunosc în totalitatea lor¹. Astfel, cea mai recentă satisfacție (după o muncă de peste două decenii) a autorului l-a adus apariția chiar în anul 2004, în Ungaria, în colecția " Studia Ucrainica et Rusinica Nyiregyhaziensia" cu prilejul jubileului de zece ani a catedrei de ucrainistică din Nyiregyhaza a unei cărți de dialectologie intitulată Slavnyk-pamiatnyk (în maghiară, Emlekszotar), adică Dicționar monument, căci, pe bună dreptate, afară de glosarul propriu zis, Dicționarul conține denumirile locale ale lunilor anului, ale unităților de măsură, ale gradelor militare, paradigmele conjugării unor verbe slave vechi utilizate în vorbirea locală și multe alte elemente neîntâlnite în alte glosare. Partea propriu zisă a glosarului dialectal se remarcă printr-o extraordinară bogăție sinonimică, prin excelentă metaforică. Pentru des folosita "licuoare" spirtoasă, horinca sau palinca se dau nu mai puțin de șapte sinonime conotând o suită de conotații ce vizează calitatea băuturii și urmările acesteia în comportamentul consumatorilor. Pentru noțiunea de a vorbi amintitul dicționar inventariază peste șaisprezece sinonime ce "trimit" la tot atâtea "portrete" ale vorbitorilor ce folosesc un limbaj deosebit de "colorat" în care precumpănesc expresiile depreciative. Cât despre cuvinte-embleme caracterologice, acestea, practic, par a fi inepuizabile.

Dincolo de această variată "paletă" coloristică. Dicționarul, prin lexemele date, oferă informații privind realitățile istorice din trecutul Țării Maramureșului, rânduielile vremurilor scurse, instituțiile și funcționarii acestora, gradul de "instrucție" al populației rurale, dările față de stat și biserică, rituri și obiceiuri, reprezentări mitice, credințe, ocupații tradiționale, tehnologii, unelte de lucru și produsele realizate, denumirile satelor, cătunelor, ale locurilor, râurilor și pâraielor, lacurilor și multe alte aspecte, ceea ce ar putea conferi lucrării calificativul de minienciclopedie a satului tradițional ucrainean (nu și fără o adâncă interferență cu cel românesc), concepută de autor astfel ca urmașii, cum subliniază acesta în prefața sa, "să afle cum au trăit părinții, bunicii și străbunicii lor din Maramureș".

¹ Ioan Rebușapcă. Să-i sărbătorim cum se cuvine jubileul. Oleksa Bevka - la 65 de ani, în "Naș holos", anul XIII, 2002 nr. 97-98

Editorul cărții, profesorul din Nyireghaza Istvan Udvary, din păcate, asemenea lui Pilat, pedala pe obligata sa morală, din respect, chipurile, pentru probitatea autorului, "în nici un fel nu a intervenit în materialele publicate, care reflectă bine limba autorului ce prin ea însăși nu e mai puțin prețioasă pentru oamenii de știință, decât materialele propriu zise ale Dicționarului. În mod conștient ortografia eclectică a autorului, punctuația sa neobișnuită ori apartenența cuvintelor la una sau alta din părțile de vorbire, și aceasta în ciuda faptului că în multe cazuri nu am fost de acord cu autorul" (Prefață, p. 13). O asemenea "răstignire" efectuată malițios în chip de "respect" și "apreciere" ne lasă fără comentarii¹.

Dincolo de această notă distonantă (adevărul se află undeva la mijloc), meritele lui Oleksa Bevka sunt reale și în măsură să ofere posibilități nelimitate altora în realizarea unor cercetări științifice, fapt apreciat ca atare atât în țară², cât și în Ucraina, de etnologul din Transcarpatia Ivan Hlanta³.

S-ar cuveni ca prozele publicate în presa de expresie ucraineană și cele de pe masa de lucru a lui Oleksa Bevka să cunoască arhitectura unei cărți care să cuprindă cât mai multe dintre creațiile pentru copii ale prozatorului. Atunci vom putea spune și noi, asemeni lui Ștefan Tcaciuc că "Oleksa Bevka nu este doar un sânguincios culegător de folclor ci și un înzestrat scriitor, de sub penița lui au ieșit în lume un mare număr de creații literare despre și pentru copii", "...meșter la scris pentru toate gusturile".

Dacă dascălul s-a pensionat, cărturarul are o activitate rodnică și suntem siguri că folcloristul ucrainean din Țara Maramureșului și scriitorul va oferi surprize cititorilor dornici a cunoaște datinile și obiceiurile spațiului pe care Oleksa Bevka îl sfințește cu rodnică sa activitate și care este departe de a se încheia.

Cercetând opera folcloristului care vorbind despre nobila sa activitate pusă în slujba neamului din mijlocul căruia s-a ridicat considerăm că istoria culturii și folcloristicii maramureșene nu-și poate închide paginile fără a nu pomeni la loc de cinste numele lui Oleksa Bevka și este demn de invidiat de confrăți când, pensionându-se ca dascăl mărturisește: "...am ce face chiar de aș mai trăi anii pe care îi am și alături de mine toți cei care îndrăgesc creația populară"⁴

¹ Ioan Rebușapcă, O utilă contribuție la îmbogățirea dialectologiei ucrainene din România, în "Naș holos", anul XIV, 2004, nr. 120-121., p. 28

² Ștefan Tcaciuc, Cuvânt despre confrăți. Eseuri și însemnări, Editura Mustang, București, 2000, p.27

³ Ivan Hlanta, Folcloristul Alexa Bevca, în revista "Naradoznavstvo" (Ucraina) nr. 41-42, august-septembrie, 1997

⁴ Augustin Cozmuța, Oameni și Pasiuni, surpriza de a întâlni un folclorist, în "Pentru Socialism", Anul XXXVIII nr. 9916 25 septembrie 1987, p. 3